

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

КУСТОВСЬКА ІРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.14:37.01

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ
УМІНЬ І НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Вінниця – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Хмельницькому національному університеті, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, м. Хмельницький.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Кадемія Майя Юхимівна,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті, м. Вінниця.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
Сидоренко Віктор Костянтинович,
Національний університет біоресурсів та природокористування України, завідувач кафедри методики навчання та управління навчальними закладами, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Смілянець Олена Геннадіївна,
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем, м. Вінниця.

Захист відбудеться 20 квітня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, 2-й корпус, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32).

Автореферат розісланий 18 березня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Коломієць А. М

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Формування професійно значущих умінь і навичок (ПЗУН) у підготовці майбутніх економістів сприяє одержанню нових знань, обміну інформацією, здійсненню професійної діяльності. Нагальним питанням навчально-виховного процесу у вищій школі є формування вмій діяти адекватно у будь-якій професійній ситуації. Без таких умінь і навичок неможливе становлення особистості як конкурентоздатного суб'єкта ринку праці.

Проблема визначення умов формування ПЗУН на загальнопедагогічному рівні вивчається інтенсивно. Проте недостатньо чітко визначено рівень сформованості професійних якостей майбутніх економістів, що зумовило необхідність дослідження питань щодо визначення організаційно-методичних умов формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів у вищих навчальних закладах.

С. Батишев, А. Вербицький, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Ничкало, В. Сидоренко, С. Сисоева та інші розглядали в своїх працях основи професійної освіти. О. Гура, В. Радкевич, А. Усова та інші досліджували аспекти формування професійних умінь і навичок майбутніх фахівців, не виділяючи окремо майбутніх економістів. Проблеми формування професійно значущих якостей у загальному аспекті досліджували О. Куліш, О. Романовський, Г. Селевко та ін. Питаннями формування професійних здібностей займалися науковці-психологи і педагоги Л. Виготський, Г. Гребенюк, І. Зязюн, Т. Ільїна, О. Леонтєв, М. Махмутов, Є. Мілерян, К. Платонов, Є. Полат, М. Сметанський тощо. Процес формування професійних умінь та навичок майбутніх економістів досліджувався науковцями М. Вудкоком, Г. Дуткою, П. Друкером, О. Кареліною, Т. Коваль, М. Месконом та ін. Науковці підкреслюють, що формування професіоналізму майбутніх фахівців є складним процесом, який вимагає постійного вдосконалення, активного застосування новітніх педагогічних та інформаційних досягнень, відповідного рівня педагогічних кадрів тощо.

Під час проведення цього дослідження окремо було визначено **суперечності** між завданнями підготовки фахівців, що висуває сучасне суспільство, і реальним процесом формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів, а саме:

- невідповідність науково-технічного забезпечення навчального процесу сучасному стану науково-технічного прогресу;
- недостатній розвиток творчості та професійної активності майбутніх економістів і зростання попиту на фахівців, у яких ці якості розвинені;
- низький рівень базової підготовки майбутніх економістів та збільшення й ускладнення навчальної інформації.

Визначення джерел цих суперечностей, пошук шляхів їх вирішення та пропозиції щодо оновленого змісту процесу формування ПЗУН майбутніх економістів сформували відмінність даної дисертації від попередніх досліджень.

Недостатній рівень якості професійного навчання майбутніх економістів у сучасних вищих навчальних закладах (ВНЗ) України зумовили потребу дослідження процесу формування професійно значущих умінь і навичок студентів

економічних спеціальностей і вибір теми дослідження **“Формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів у вищих навчальних закладах”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за колективною темою “Підвищення ефективності навчального процесу у вищих навчальних закладах” (номер державної реєстрації РК № 1-2001999U004104). Тема дослідження затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 9 від 30.03.2005 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 26.09.2006 р.).

Мета дисертаційного дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-методичні умови формування ПЗУН майбутніх економістів.

Мета дослідження зумовила постановку таких **завдань**:

1. Визначити теоретичні засади формування ПЗУН студентів економічних спеціальностей.
2. Обґрунтувати організаційно-методичні умови формування ПЗУН майбутніх економістів.
3. Розробити рівні, критерії, показники сформованості ПЗУН майбутніх економістів.
4. Розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель формування ПЗУН студентів економічних спеціальностей, укласти відповідні методичні рекомендації для викладачів і студентів.

Гіпотеза дослідження: процес формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів буде ефективним за таких організаційно-методичних умов:

- 1) розвиток фахової комунікаційної компетенції майбутніх економістів;
- 2) застосування елементів новітніх інформаційних технологій (SharePoint, PHP-MySQL-Apache, WIZIQ, Flash, database, Moodle тощо);
- 3) використання кейс-навчання, методу проектів, самостійної навчально-пізнавальної діяльності, навчання у малих групах, кооперованого та проблемного навчання, технології активного навчання.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх економістів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – організаційно-методичні умови формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів.

Нормативна база дослідження: Закон України “Про освіту”, Закон України “Про вищу освіту”, Закон України “Про професійно-технічну освіту”, Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, Декларація Болонського Стратегічного Форуму, Національна доктрина розвитку освіти, Концепція розвитку післядипломної освіти, Програма інформатизації

освіти, Проект Концепції розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010-2020 рр.), Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Освітньо-професійна програма підготовки фахівців напрямом “Економіка і підприємництво”.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять досягнення педагогічної та психологічної науки, результати філософських, психологічних, педагогічних, економічних, технічних, інформаційних досліджень, положення сучасної психолого-педагогічної науки про: розвиток професійної освіти (С. Батишев, І. Бех, Ю. Варданян, А. Вербицький, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Махмутов, Г. Нагорна, Л. Романишина, В. Ягупов та ін.); неперервну професійну освіту (Г. Васянович, Н. Ничкало, С. Сисосва та ін.); системно-структурний підхід до аналізу вищої економічної освіти (Г. Дутка, О. Коваленко, Т. Коваль, М. Мескон, Г. Попов, В. Рибак та ін.); розвиток комунікативних умінь та навичок майбутніх фахівців (Є. Ільїн, Г. Китайгородська, Л. Латишев, Є. Пассов та ін.); організацію навчального процесу у ВНЗ (А. Алексюк, Ю. Бабанський, Л. Барановська, Н. Волкова, Л. Виготський, О. Гура, В. Давидов, М. Заброцький, І. Зязюн, М. Кадемія, В. Клочко, І. Козловська, М. Козяр, А. Коломієць, А. Кузьмінський, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Максимюк, Н. Мойсеюк, О. Пехота, С. Пальчевський, М. Сметанський, Г. Тарасенко, В. Шахов та ін.); сучасні концепції навчання. Особливе значення для нашого дослідження мали роботи щодо особливостей професійної діяльності економістів П. Друкера, М. Кларка, А. Павленка, а також праці Я. Коменського, Є. Мілеряна, К. Платонова, Г. Селевка, А. Хуторського, Д. Чернілевського, М. Фіцули щодо визначення понятійного апарату.

Методи дослідження: а) теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних і дослідних даних, застосовані для виявлення стану розробки, виокремлення понятійно-категоріального апарату досліджуваної проблеми; б) емпіричні – спостереження (для виявлення особливостей формування ПЗУН студентів економічних спеціальностей); вивчення продуктів діяльності (для вивчення академічної успішності студентів); анкетування (для з'ясування ставлення студентів до майбутньої професії і ставлення викладачів до процесу формування ПЗУН); експертне оцінювання (для оцінювання якості виконання навчальних завдань та виявлення в студентів здатності до активного і вмотивованого навчання й рівня залишкових умінь здійснення навчально-пізнавальної діяльності); констатувальний, формувальний та контрольний етапи педагогічного експерименту (для дослідження ефективності формування ПЗУН студентів засобами інноваційних технологій навчання); статистичні методи обробки експериментальних даних (для доведення вірогідності одержаних результатів).

Експериментальна база. Дослідження проводилося у вищих навчальних закладах України. В експерименті брали участь студенти Хмельницького національного університету, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Подільського державного аграрно-технічного університету, Хмельницького університету економіки та підприємництва, Вінницького

кооперативного інституту. На різних етапах експерименту було залучено 417 студентів та 52 викладача.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів:

1) *вперше*: визначено організаційно-методичні умови формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів (розвиток фахової комунікаційної компетенції, застосування новітніх інформаційних технологій (SharePoint, PHP-MySQL-Apache, WIZIQ, Flash, database, Moodle тощо), використання кейс-навчання, методу проектів, самостійної навчально-пізнавальної діяльності, навчання у малих групах, кооперованого та проблемного навчання, технології активного навчання); *теоретично обгрунтовано та розроблено* модель формування ПЗУН майбутніх економістів з використанням сучасних педагогічних технологій і методів навчання;

2) *уточнено* сутність поняття “професійно значущі вміння і навички”, фактори, критерії, показники та рівні сформованості ПЗУН майбутніх економістів;

3) *дістали подальшого розвитку* зміст, методи та форми процесу формування професійно значущих умінь і навичок студентів економічних спеціальностей.

Практичне значення дослідження полягає:

1) *у експериментальному доведенні* ефективності використання визначених організаційно-методичних умов формування ПЗУН у фаховій підготовці майбутніх економістів;

2) *у розробленні* методичних рекомендацій для вищих навчальних закладів, кафедр, науково-педагогічних працівників щодо формування ПЗУН у процесі професійної підготовки майбутніх економістів;

3) *у використанні* матеріалів дослідження в практиці роботи ВНЗ, що готують економістів.

Результати **впроваджено** у процес підготовки студентів економічних спеціальностей Вінницького кооперативного інституту (довідка № 145 від 21.04.2009 р.), Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка №21 від 27.04.2009 р.), Подільського державного аграрно-технічного університету (довідка №62-14-299 від 04.06.2009 р.), Хмельницького національного університету (довідка №131/329 від 11.03.2009 р.), Хмельницького університету економіки і підприємництва (довідка №341 від 03.04.2009 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлювалися на наукових міжнародних конференціях: “Динаміка наукових досліджень ‘2003’” (Дніпропетровськ – Дніпродзержинськ – Київ, 2003 р.), “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця – 2008 р., 2009 р.); Інтернет-конференціях “Національні культури: місце у світовій інтеграції” (Хмельницький – 2010 р.); всеукраїнських конференціях: “Шляхи вирішення екологічних проблем урбанізованих територій: наука, освіта, практика” (Хмельницький – 2003 р.), “Шляхи підвищення ефективності навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі” (Хмельницький – 2005 р.), “Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький – 2005 р.), “Наука,

освіта, суспільство очима молодих” (Рівне – 2008 р.), “К.Д. Ушинський: актуальні проблеми української освіти і педагогічної науки” (Чернігів – 2008 р.); а також обговорювалися на щорічних наукових конференціях Хмельницького національного університету (2004-2010 рр.); доповідалися на проблемних семінарах викладачів вищих навчальних закладів Хмельницької та Вінницької областей (2004-2010 рр.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 18 одноосібних публікаціях, з яких: 8 статей надруковано у провідних фахових виданнях, затверджених ВАК України, 3 – в інших наукових виданнях, 6 – у збірниках матеріалів конференцій, 1 – методичні рекомендації.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел. У тексті міститься 15 додатків (на 89-х сторінках). Загальний обсяг дисертації 299 сторінок. Основний текст дисертації викладено на 188 сторінках, рисунки на 9 сторінках, таблиці на 8 сторінках, список використаних джерел містить 246 найменувань (із них 12 – електронні джерела, 10 – література іноземними мовами).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність вибору теми, визначено мету, завдання, предмет та об’єкт дослідження, сформульовано теоретичні основи, джерельну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дослідження, їх апробацію під час навчання майбутніх економістів у вищих навчальних закладах.

У першому розділі – **“Теоретичні засади формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів”** – проаналізовано теоретичні засади формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів, здійснено теоретичне обґрунтування організаційно-методичних умов формування ПЗУН майбутніх економістів. Аналіз наявних визначень робочих понять дослідження дав змогу ввести до дефінітивного обігу уточнене поняття “професійно значущі вміння і навички майбутніх економістів”.

У нашому розумінні, ПЗУН – це сукупний базовий компонент ключових професійних компетенцій, що формує майбутнього економіста як суб’єкта професійної діяльності та дозволяє йому активно і свідомо керувати власною діяльністю, позитивно впливати на результати корпоративної діяльності.

Визначено, що в процесі формування цілісної особистості майбутнього економіста-професіонала є ієрархія категорій цього процесу. Так, навички є найвищим поняттям і є практичним проявом сформованих професійних умінь. Уміння входять як складові компоненти до професійних компетенцій, а останні формують цілісну професійну компетентність майбутнього економіста.

ПЗУН майбутніх економістів складаються з комунікативних умінь та навичок, ділового етикету, групової взаємодії, економічного мислення,

володіння методами економічного аналізу та проектування економічної діяльності, системного уявлення про структури і тенденції розвитку української і світової економіки, прийняття й реалізації економічних та управлінських рішень на мікро- і макрорівнях, ефективного застосування інформаційних технологій та відповідних програм, загальнорозвиваючих умінь та навичок, адекватної самооцінки, впевненості у собі, самоконтролю, високого рівня мотивації, визнання необхідності неперервної освіти протягом життя.

ПЗУН майбутніх економістів ефективно формуються під впливом наступних факторів навчального процесу: створення позитивної мотивації, виокремлення професійно необхідних потреб студентів, подолання неспішності як педагогічної проблеми та розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців.

Відповідно до педагогічних принципів зв'язку теорії з практикою, професійного спрямування навчального процесу, науковості, наочності та доступності навчальної інформації, безперервності, гуманізації та гуманітаризації освіти, врахування індивідуальних фізіолого-психологічних особливостей студентів створено модель формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів. Ця модель акцентує увагу на комплексному формуванні ПЗУН відповідних компетенцій (фахової, ділової, соціально-комунікаційної, морально-психологічної, інформаційно-інтелектуальної) і поєднує застосування елементів таких технологій і методів, як: проблемне навчання, дидактична гра, інтеграція знань, метод проектів, коопероване навчання, навчання у малих групах, кейс-навчання, новітні інформаційні навчальні технології та технології активного навчання (рис. 1).

Процес формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів складається з етапів: підготовчо-ознайомчого, репродуктивного, навчально-пошукового, експериментально-пошукового, теоретико-експериментального та теоретико-практичного. Кожен із цих етапів має цільову, змістову, технологічну та результативну складові. Цільова складова, що включає визначення мети і конкретних завдань на кожному етапі формування ПЗУН майбутніх економістів, є системоутворюючою. Змістова складова моделі формування ПЗУН містить визначення необхідних умінь та навичок, що є професійно значущими для майбутніх економістів, та дисциплін, які допомагають формувати визначені ПЗУН. Такими дисциплінами є: дисципліни циклу професійної підготовки і циклу загальноекономічної та природничо-наукової підготовки, інформатика, системний аналіз, математичне моделювання, історія, педагогіка, українська та іноземні мови, соціологія, психологія, етика, культурологія, філософія, правознавство, політологія.

Модель формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів

Рис. 1. Модель формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів

Вони допомагають формувати відповідні ПЗУН фахової, ділової, морально-психологічної, соціально-комунікаційної та інформаційно-інтелектуальної компетенцій майбутніх економістів. Технологічна складова моделі об'єднує засоби, за допомогою яких формуються ПЗУН майбутніх економістів. Найбільш ефективно процес формування професійно значущих умінь та навичок відбувається за умови комплексного застосування таких технологій і методів навчання, як: кейс-навчання, проблемно-евристичне навчання, коопероване навчання, самостійна навчально-пізнавальна діяльність, проектне навчання, навчання у малих групах, ігрове навчання, новітні інформаційні технології та активно-творче навчання.

Кінцевий результат навчання – сформовані ПЗУН майбутніх економістів – входить до результативної складової моделі. Він є багатограним і містить відповідні компоненти та рівні. До перших відносимо аксіологічний (введення студентів у світ цінностей майбутньої професії), когнітивний (забезпечення студентів необхідними знаннями про сутність і засоби професійної діяльності, її змістовні й процесуальні характеристики, критерії результативності, про засоби самостійного навчання тощо), особистісний (розвиток у студентів рефлексивних здібностей, пізнання власного професійного потенціалу, оволодіння засобами самонавчання, самоорганізації, самовдосконалення, актуалізація потреби в гуманістично спрямованій професійній самореалізації), діяльнісно-творчий (розвиток професійно значущих умінь та навичок, що визначають операційно-процесуальний план механізму професійної самореалізації майбутнього економіста).

Оцінка сформованості ПЗУН майбутніх економістів відбувається завдяки визначеним критеріям та показникам. До перших відносимо мотивацію професійно спрямованого навчання, комунікабельність, здатність працювати з інформацією, правильність мовлення, розуміння особливостей майбутньої професії, культурний рівень, стратегію професійної діяльності, швидкість, точність, безпомилковість, самостійність, упевненість виконання професійних дій, врахування конкретних умов, інтерес під час виконання професійних або навчальних дій, творчий підхід до розв'язання практичних завдань. Показниками сформованості ПЗУН майбутніх економістів є: усвідомлення потреби в професійній діяльності; розуміння необхідності поліпшення комунікаційної бази; наявність соціальних установок та ціннісних орієнтирів на вдосконалення професійно значущих умінь і навичок; розуміння інформації з різної тематики і різних стилів; здатність виділяти основне та другорядне, узагальнювати почуте чи прочитане; знання структури і особливостей ведення професійного діалогу, норм ділового листування; сформованість умінь відбирати з різних джерел інформацію, необхідну для виконання професійних практичних завдань; сформованість умінь конструювати власні висловлювання щодо фактів, понять, наукових концепцій; розуміння і використання у діяльності професійних понять та законів; сформованість умінь інтерпретувати і описувати факти професійної

діяльності; знання культури іншомовного мовлення (усного і письмового); сформованість умінь визначати ціль діяльності, оцінювати її результати і планувати її тактику; сформованість умінь долати професійні труднощі; психологічна здатність до здійснення професійної діяльності.

Всі ПЗУН у прикінцевому результаті відповідають таким рівням сформованості: високому (вміння та навички добре сформовані та достатньо розвинені, є досвід їх практичного застосування), достатньому (вміння та навички добре сформовані та достатньо розвинені, але немає певного досвіду їх практичного застосування), середньому (вміння та навички добре сформовані, але недостатньо розвинені), низькому (вміння та навички погано сформовані і слабо розвинені), та нульовому (вміння та навички повністю відсутні).

У другому розділі – **“Організаційно-методичні умови ефективного формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів”** – визначено організаційно-методичні умови ефективного формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів у процесі застосування інноваційних технологій і методів навчання, проаналізовано наявні новітні технології навчання та обґрунтовано їх застосування під час професійної підготовки майбутніх економістів, окреслено роль інтеграції навчальних технологій для ефективного формування ПЗУН.

Аналіз педагогічної, психологічної, методичної та фахової літератури з проблеми дослідження дозволив визначити організаційно-методичні умови ефективного формування ПЗУН майбутніх економістів у ВНЗ. До таких умов було віднесено:

- 1) розвиток фахової комунікаційної компетенції майбутніх економістів;
- 2) застосування елементів новітніх інформаційних технологій (SharePoint, PHP-MySQL-Apache, WIZIQ, Flash, database, Moodle тощо);
- 3) використання кейс-навчання, методу проєктів, самостійної навчально-пізнавальної діяльності, навчання у малих групах, кооперованого та проблемного навчання, технології активного навчання.

Ефективне формування ПЗУН майбутніх економістів відбувалося під час інтегрованого використання активних навчальних технологій, які розвивали фахову, ділову, соціально-комунікаційну, морально-психологічну та інформаційно-інтелектуальну компетенції суб'єктів навчання.

Особливості формування комунікаційних ПЗУН традиційними методами є достатньо чітко сформульованими та розробленими. У нашому дослідженні аналізувалися можливість, ефективність та методична доцільність використання новітніх мультимедійних засобів та технологій під час формування означеної компетенції.

Розвиток фахової комунікаційної компетенції майбутніх економістів полягав у формуванні таких ПЗУН: одержання, обробки та передачі професійно спрямованої інформації. Під час цього процесу використовувалися мультимедійні блогіві програми Skype, Twitter, Gmail, Facebook, DataLife Engine, CommFort, Bingo's Chat, Linkvana, YouTube тощо. Дослідження розширювало світогляд студентів шляхом використання ресурсів різноманітних соціальних мереж (VK

CMS Engine 1.0, Joomla CMS, Dolphin 7.02, iScripts SocialWare 2.1, Facebook, Twitter, Elite Media Line Social Network 2 та ін.). Вивчення особливостей мультимедійних інтерактивних програм (систем інтерактивних товарно-грошових відносин WebMoney, RBK Money, MoneyMail тощо) допомагало паралельно формувати ПЗУН фінансово-економічної діяльності.

Формування професійно значущих умінь і навичок здійснювалося двома дидактичними шляхами: опосередковано (за допомогою виконання спеціальних інтерактивних вправ, спрямованих на розвиток мовної ініціативи студентів) і безпосередньо (за допомогою системи прийомів управління груповою інтерактивною бесідою). Під час опосередкованого навчання формувалися вміння та навички реально-інформативної комунікації, тобто вміння отримувати інформацію з різних джерел.

Інтерактивні форми роботи спонукали студентів осмислювати навчальну інформацію, продуктивно з нею працювати, творчо вирішувати проблеми, здійснювати самостійний пошук інформації. Використання активних форм навчальної діяльності створювало можливості для застосування професійно значущих умінь і навичок у нових умовах, максимально наближених до реального спілкування. Сучасні мультимедійні засоби отримання інформації дозволили суттєво поліпшити процес формування професійно значущих умінь та навичок майбутніх економістів, завдяки застосуванню новітніх інформаційних технологій, таких як: SharePoint, PHP-MySQL-Apache, WIZIQ, Flash, database тощо.

Застосування вказаних інформаційних технологій під час виконання професійно спрямованих завдань дозволило навчити студентів приймати рішення в ситуаціях, коли алгоритм дій був відсутній, і його потрібно було сформулювати на основі умовиводів з отриманої інформації відповідно до правила прийняття рішень. WIZIQ та Flash допомогли суттєво оптимізувати процес формування ПЗУН майбутніх економістів завдяки ресурсам, що полегшували математичну обробку інформації, дозволяли синхронно працювати над виконанням навчально-пізнавальних проектів членам усієї групи в інтерактивному режимі. Виконання завдань з використанням цих ресурсів спонукало студентів створювати власні презентації навчальних проектів, індивідуально працювати з навчальною та науковою інформацією, здійснювати самоконтроль за результатами своєї діяльності. Завдання з використанням SharePoint та PHP-MySQL-Apache навчали студентів створювати електронні продукти, вибираючи формат та вміст базових сторінок з використанням технологій ASP.NET, XHTML, інтегрувати дані в одному файлі з використанням XSLT, конструювати робочі процеси, що дозволяло коригувати процес виконання завдань тощо.

Навчальна платформа Moodle виявилася найбільш сприятливою для розробки та впровадження модульного середовища для навчання. Ресурси цієї програми дозволили у навчальних завданнях поєднати інтерактивність, професійне спрямування інформації, мультимедійність та особистісний підхід. Найбільш ефективним, точним та оперативним став поточний та підсумковий контроль, який здійснювався у формі електронних тестів.

Застосування цих технологій під час навчання майбутніх економістів допомогло сформувати такі професійно значущі вміння і навички, як: обробка і передавання інформації, ділове спілкування, діловий етикет, бізнес листування, швидка та якісна обробка даних, використання різноманітних джерел інформації, комп'ютерних програм тощо.

Новітні інформаційні навчальні технології стали одним із засобів успішного формування ПЗУН майбутніх економістів. Другою складовою цього процесу було використання педагогічних технологій, які розвивали активність та творчість студентів. Дослідження припускало, що використання кейс-навчання, методу проектів, самостійної навчально-пізнавальної діяльності, навчання у малих групах, кооперованого та проблемного навчання, технології активного навчання дозволить оптимізувати процес формування ПЗУН майбутніх економістів, зробить його більш ефективним. Результати виконання навчальних завдань, що базувалися на цих технологіях, дали можливість стверджувати про вірність нашого припущення. Методика організації навчального процесу містила завдання, в яких інтегрувалися проблемне, коопероване, самостійне, активне, кейс-навчання, навчання у малих групах.

Проблемне навчання реалізовувалося шляхом створення проблемних груп під час традиційних занять. Ефективними виявилися такі форми навчальної діяльності: семінар-дискусія, "круглі столи", заняття-редагування періодики, заняття у малих групах, автосемінар, заняття-інтерв'ю, "телеміст", заняття-моделювання професійної ситуації тощо.

Коопероване навчання спрямовувалося на розвиток соціальних умінь і навичок. Майбутні економісти навчалися ризикувати і одержувати схвалення своєї діяльності. Це створювало ситуації позитивної вмотивованості навчальної діяльності. Студенти працювали у групах, учасники яких мали різні навчальні навички, різне культурне підґрунтя, різні особистісні риси, вподобання. Ці відмінності спонукали до вирішення конфліктів і взаємодії з іншими. Соціальна взаємодія покращувала навички спілкування, які стають важливими для існування у суспільстві.

Технологія самостійного навчання реалізовувалася через активні творчі завдання, які допомагали зекономити навчальний час і виконати навчальний план та програми. Студентами самостійно розроблявся календарний план проведення занять, консультацій та здійснення контролю. Викладачем забезпечувалися інформованість та доступ студентів до науково-методичної літератури як кафедрального, так і бібліотечного фонду вищого навчального закладу, дотримання вимог щодо завдань, які відповідали професійній специфіці, тематиці занять, були методично забезпеченими, мали реальний практичний характер.

Кейс як універсальний засіб розвитку творчих здібностей студентів застосовувався під час організації та планування процесу формування професійно значущих умінь і навичок і сприяв розвитку самостійності у навчанні; кейс-завдання були науково обґрунтованими, професійно цікавими, носили індивідуальний характер, спонукали студентів до пошуку додаткових джерел інформації, здійснювали інтеграцію знань. Під час використання кейс-навчання

студент фокусував свою навчальну діяльність на спільному чи індивідуальному пошуку рішення поставленого завдання.

Під час формування ПЗУН за допомогою технології навчання в малих групах досягалася значна активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів, застосовувалися конкретні ситуації фахової діяльності. Це дозволило наблизити навчально-виховний процес до потреб конкретної особистості, здійснити особистісний підхід, провести індивідуалізацію завдань, зробити свої заняття більш цікавими і більш пов'язаними з реальними потребами майбутніх фахівців.

Методами формування ПЗУН майбутніх економістів у технології активного навчання стали синектика, софістика, брейнстормінг, евристика, вільні асоціації, метод Гордона, параметричний аналіз, опитувальник, метод Сократа, матричне структурування та ексклюзивний відбір. Завдання базувалися на використанні аналогій, протиріч, неочікуваному результаті, генеруванні та аналізі ідей, розмежуванні та виборі оптимальних рішень, творчій роботі, вільних асоціаціях та міркуваннях, проведенні дискусій, структурного аналізу, програмованих запитаннях, складанні матриць тощо. Застосування цієї технології сприяло поліпшенню творчого та інтелектуального потенціалу студентів, формуванню активної професійної позиції, розширенню світогляду.

Універсальною за дидактичним призначенням у процесі формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів стала ділова гра з її чисельними різновидами, як форма самостійного пошукового навчання. Ігрові завдання дозволили інтегрувати елементи усіх зазначених технологій навчання. У ділових іграх відтворювалася певна економічна ситуація і діяльність людини в ній. Гра дозволяла досліджувати, як студент застосовував набуті знання, вміння і навички в умовах реальності. Застосування ділових ігор у навчально-виховному процесі під час формування професійно значущих умінь та навичок майбутніх економістів вимагало ретельної підготовки ігрової ситуації та доброї обізнаності в сфері фахової діяльності майбутніх спеціалістів, комплексних умінь і навичок педагогічного впливу на навчальне середовище, вміння спрямовувати цей процес у бік розвитку творчості та самостійності у прийнятті рішень.

У третьому розділі – **“Експериментальна перевірка організаційно-методичних умов формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів”** – доведено, що застосування розроблених умов і моделі дозволяє якісно поліпшити процес формування ПЗУН.

Висувалися такі дидактичні вимоги до експериментальних навчальних завдань, як: комплексність, інтегрованість на підставі схожої проблематики, індивідуальність, науковість, професійність, практичність, поліваріантність у рішеннях, креативність у пошуку інформації, цікавість, неперервність і послідовність знань, поступове ускладнення.

В експерименті брали участь 417 студентів 1-3 курсів напряму підготовки 0501 “Економіка і підприємництво” Хмельницького національного університету, Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

Хмельницького університету економіки та підприємництва, Подільського державного аграрного університету, Вінницького кооперативного інституту. Експеримент тривав з 2004 по 2010 роки: організація експерименту і проведення його констатувального етапу – з 2004 по 2005 рр.; формувального етапу – з 2005 по 2008 рр.; контрольного етапу – з 2008 по 2010 рр.

Мета, завдання та програма експерименту, особливості організації оновленого навчального процесу було визначено під час констатувального етапу. Для цього зроблено вибірку у кількості 151 студента і організовано виконання комплексних інтегрованих завдань професійної спрямованості для виявлення залишкового стану сформованості ПЗУН та здатності до їх розвитку.

Формувальний етап дозволив проаналізувати дидактичні можливості ВНЗ щодо впровадження моделі формування ПЗУН. Вивчено навчальний матеріал з дисциплін професійного циклу, німецької мови, інформатики. Навчальний матеріал з означених дисциплін в експериментальній групі викладався інтегровано з використанням дидактичних ігор, кейс-, проблемного, кооперованого, активного навчання, навчання у малих групах, новітніх навчальних інформаційних технологій. Навчання в контрольних групах проходило за традиційною методикою: більшість навчального матеріалу подавалося у вигляді лекцій та лабораторно-практичних занять.

За результатами проміжних контрольних заходів та у відповідності до визначених критеріїв, показників та рівнів сформованості ПЗУН студенти експериментальної групи показали високі темпи формування ПЗУН на відміну від студентів контрольних груп. Для перевірки результатів проведено контрольний етап експерименту. Визначено, що в результаті застосування розробленої моделі ефективність формування ПЗУН у студентів підвищується у 1,5-2 рази.

Таблиця 1

Значення K – коефіцієнта наявності ПЗУН майбутніх економістів і частоти його появи у відсотках під час виконання експериментальних завдань

K	Частота появи в групах (в %)					
	ЕГ		КГ-1		КГ-2	
	Конст. етап експерименту	Контр. етап експерименту	Конст. етап експерименту	Контр. етап експерименту	Конст. етап експерименту	Контр. етап експерименту
0,00	9,0	0,0	7,0	2,0	3,7	3,7
0,14	10,7	2,1	13,0	16,5	9,3	7,4
0,29	18,6	6,4	16,0	15,5	9,3	9,3
0,43	29,5	8,5	19,5	16,0	7,4	8,1
0,57	10,7	12,8	17,0	18,0	16,7	16,7
0,71	10,9	25,5	13,5	15,0	22,2	20,4
0,86	8,5	27,7	11,5	12,0	20,4	22,4
1,00	2,1	17,0	2,5	5,0	11,1	12,0

Середні значення ознак сформованості професійно значущих умінь і навичок на етапі констатувального експерименту: в ЕГ – $\bar{x}_E = 0,63$; в КГ-1 – $\bar{x}_{R1} = 0,57$; в КГ-2 – $\bar{x}_{R2} = 0,86$. Дисперсії наступні: $\alpha_E^2 = 0,603$ (в ЕГ); $\alpha_{R1}^2 = 0,547$ (в КГ-1); $\alpha_{R2}^2 = 0,804$ (в КГ-2). Абсолютне відхилення для ЕГ: $\rho = -2,85 * 10^{-4}$, для КГ-1: $\rho = -1,43 * 10^{-4}$, для КГ-2: $\rho = 6,9 * 10^{-3}$. Квадратний корінь з дисперсії дозволяє знайти середнє квадратичне відхилення σ .

В ЕГ $\sigma = 0,777$; в КГ-1 $\sigma = 0,74$; в КГ-2 $\sigma = 0,917$. Коефіцієнт варіації ЕГ дорівнює $V\rho = 123,3\%$, КГ-1 – $V\rho = 137\%$, КГ-2 – $V\rho = 106,6\%$. Розходження у 0,9 між середніми значеннями і абсолютним відхиленням та 123,3 процентна варіація в експериментальній групі підтверджують ефективність розробленої моделі.

Результати дослідження дозволили зробити такі **висновки**:

1. У дисертації наведено теоретичне узагальнення стану професійної підготовки студентів у практиці вищих навчальних закладів і нове трактування теоретичних засад формування ПЗУН студентів економічних спеціальностей. Зокрема, проаналізовано наявні визначення поняття “вміння” і “навички”. Результати аналізу дозволили обґрунтувати та сформулювати оновлене визначення поняття “професійно значущі вміння і навички”, враховуючи особливості процесу підготовки майбутніх економістів.

У нашому дослідженні професійно значущі вміння і навички – це сукупний базовий компонент ключових професійних компетенцій, що формує майбутнього економіста як суб'єкта професійної діяльності і дозволяє йому активно і свідомо керувати власною діяльністю та позитивно впливати на результати корпоративної діяльності.

Теоретичними засадами формування ПЗУН майбутніх економістів є здатність до виконання системи пізнавальних та практичних дій під час професійної діяльності, що спрямовуються на виконання професійних завдань, автоматизм та свідомість у такій діяльності, володіння комунікаційними засобами, діловий етикет, толерантність, групова взаємодія, позитивні соціальні установки, економічне мислення, володіння методами економічного аналізу та проектування економічної діяльності, системне уявлення про структури і тенденції розвитку української і світової економіки, сформовані вміння і навички з циклу професійної підготовки, прийняття й реалізація економічних та управлінських рішень на мікро- і макрорівнях, створення власної економічної позиції, ефективне застосування інформаційних технологій та відповідних програм, адекватна самооцінка, впевненість у собі, самоконтроль, самоефективність, визнання необхідності неперервної освіти протягом життя. ПЗУН формуються у процесі викладання дисциплін гуманітарного, професійного, природничо-наукового та загальноекономічного циклів професійної підготовки під впливом новітніх розвиваючих технологій і методів навчання. Ці положення стали основою для

створення моделі формування професійно значущих умінь та навичок студентів економічних спеціальностей.

2. Дослідження наводить теоретичне узагальнення та нове розв'язання проблеми обґрунтування організаційно-методичних умов формування ПЗУН майбутніх економістів. Такими умовами визначено: 1) розвиток фахової комунікаційної компетенції майбутніх економістів; 2) застосування елементів новітніх інформаційних технологій (SharePoint, PHP-MySQL-Apache, WIZIQ, Flash, database, Moodle тощо); 3) використання кейс-навчання, методу проєктів, самостійної навчально-пізнавальної діяльності, навчання у малих групах, кооперованого та проблемного навчання, технології активного навчання.

Розвиток комунікаційної компетенції відбувався шляхом використання у навчальному процесі новітніх засобів інтерактивного спілкування (Twitter, Skype, Gmail, DataLife Engine тощо). У дослідженні поєднувалися ресурси аудіо та відео комунікації з традиційними текстовими. Навчальні завдання, в яких інтегрувалися традиційна та інтерактивна комунікація, дозволили підвищити вмотивованість процесу формування ПЗУН, професійне спрямування навчальної інформації, формування вмінь та навичок ділового етикету, фінансово-економічної діяльності, самостійність, технічну обізнаність, аналітичність професійного мислення студентів. Завдання, що базувалися на використанні новітніх інформаційних технологій, реалізувалися через проєктні роботи, презентації, самостійну навчально-пізнавальну діяльність. Контроль за процесом формування ПЗУН відбувався на базі навчальної платформи Moodle, яка дозволяла здійснювати оперативне коригування та оцінювання результатів за допомогою мультимедійних ресурсів.

Під час навчання із застосуванням активних педагогічних технологій відбувалася інтеграція навчальної інформації у комплексних навчальних завданнях. ПЗУН майбутніх економістів успішно формувалися під час ігрової навчальної діяльності, в якій поєднувалися елементи активних технологій, розвивалися професійна компетентність, формувалася позитивна мотивація навчання.

Обґрунтування організаційно-методичних умов формування професійно значущих умінь та навичок майбутніх економістів дозволило зробити висновки щодо підтвердження робочої гіпотези дослідження, скоригувати оновлену модель та підготувати проведення експериментальної перевірки отриманих результатів.

3. У дисертації наводиться теоретичне узагальнення і нове практичне вирішення питання розробки критеріїв і показників сформованості професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів. Такими критеріями визначено: мотивацію професійно спрямованого навчання, комунікабельність, здатність працювати з інформацією, розуміння особливостей майбутньої професії, стратегію професійної діяльності, точність, самостійність, врахування конкретних умов, інтерес під час виконання професійних або навчальних дій, творчий підхід до виконання практичних завдань. Визначені критерії дозволили виділити показники сформованості ПЗУН, а саме: усвідомлення потреби в професійній діяльності; розуміння необхідності поліпшення комунікаційної бази; наявність соціальних

установок та ціннісних орієнтирів на вдосконалення професійно значущих умінь та навичок; розуміння інформації з різної тематики і різних стилів; знання структури і особливостей ведення професійного діалогу; сформованість умінь конструювати власні висловлювання; розуміння і використання у діяльності професійних понять та законів; сформованість умінь інтерпретувати і описувати факти професійної діяльності; сформованість умінь визначати ціль діяльності, оцінювати її результати і планувати її тактику; сформованість умінь долати професійні труднощі; психологічна здатність до здійснення професійної діяльності.

Практичне значення визначення критеріїв та показників полягало у розробці на їх основі рівнів, за якими оцінювалася сформованість ПЗУН майбутніх економістів. Такими рівнями є: високий (чітке усвідомлення потреби в ПЗУН, розуміння отриманої інформації, розуміння і використання понятійної бази, висока психологічна здатність до міжособистісної професійної взаємодії), достатній (виявлення інтересу до професійного навчання, розуміння і використання основної понятійної бази), середній (розуміння спрощеної професійно зорієнтованої інформації, розуміння і використання основної фахової понятійної бази), низький (розуміння окремих положень та принципів майбутньої професії, розуміння, але недостатнє використання отриманих професійних знань під час практичної діяльності), нульовий (негативна мотивація до навчання, незрозуміння основної понятійної бази майбутньої професії).

4. У дослідженні наведене теоретичне узагальнення та практичне вирішення наукової проблеми, що виявляється у розробці, обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі формування ПЗУН студентів економічних спеціальностей. Створена модель визначає цілі, завдання та операційний апарат процесу формування ПЗУН, якісно поліпшує результати навчального процесу майбутніх економістів під час інтегрованого, інтерактивного, кейс-, проблемного, самостійного, ігрового, активного навчання, навчання у малих групах, застосування НІТ. Модель базується на принципах особистісної зорієнтованості та індивідуальному підході, науковості, доступності, зв'язку з життям, практичної спрямованості, що доводять ґрунтовність та значущість результатів дослідження.

Експериментальна перевірка організаційно-методичних умов формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів підтвердила висунуту гіпотезу. Розходження у 0,9 між середніми значеннями і абсолютним відхиленням та 123,3 процентна варіація в експериментальній групі підтверджують припущення та результативність дослідження. Створена модель формування ПЗУН майбутніх економістів оптимізує та підвищує ефективність навчального процесу, мотивацію та практичну спрямованість навчання, про що свідчать результати контрольного етапу експерименту та математично-статистичної обробки результатів.

На підставі викладеного вище ми можемо зробити загальний висновок, що висунуті положення гіпотези дослідження повністю підтвердилися; поставлені, відповідно до мети, предмету й гіпотези дисертаційного дослідження, завдання, що визначають особистісний внесок дисертанта в розробку проблеми, виконані.

За результатами дослідження розроблено методичні рекомендації для викладачів і студентів з формування ПЗУН майбутніх економістів та поєднання

традиційних технологій і методів навчання з інноваційними. У практиці вищої професійної освіти ці рекомендації застосовуються у процесі вивчення дисциплін фахового спрямування, інформатики та іноземної мови.

Напрями подальших досліджень полягають в обґрунтуванні принципів формування професійно значущих умінь і навичок на основі стандартів професійної підготовки майбутніх економістів, експериментальних дослідженнях та розробках інноваційного науково- та навчально-методичного забезпечення навчального процесу, підготовці фахівців з урахуванням вимог Болонського процесу щодо рівня професійності.

Результати дослідження викладено у таких публікаціях:

I. Монографії, брошури, методичні посібники, рекомендації:

1. Кустовська І. М. Методичні засади ефективного формування професійно значущих умінь та навичок майбутніх економістів : методичні рекомендації для викладачів вищих економічних навчальних закладів / укл. І.М. Кустовська. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 43 с.

II. Статті у фахових виданнях з переліку, затвердженому ВАК України:

2. Кустовська І. М. Застосування активних форм і методів навчання німецької мови майбутніх міжнародних економістів під час організації самостійної роботи / І. М. Кустовська // 36. наук. праць Національної академії державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2004. – С. 122-123.

3. Кустовська І. М. Формування комунікативної культури як важлива проблема підготовки майбутніх економістів / І. М. Кустовська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. [серія : педагогіка і психологія]. – № 16. – 2005. – С.241-243.

4. Кустовська І. М. Дидактика К. Д. Ушинського і сучасний процес формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів / І. М. Кустовська // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – [вип. 56]. – [серія : педагогічні науки : збірник]. – № 56. – Чернігів : ЧДПУ, 2008. – С. 172-174.

5. Кустовська І. М. Професійно значущі уміння та навички як основні категорії професійної педагогіки / І. Кустовська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. [зб. наук. праць ; серія : педагогіка і психологія]. – [вип. 24] / Редкол. : М. І. Сметанський (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ “Планер”, 2008. – С. 140-145.

6. Кустовська І. М. Розвиток сучасної української вищої професійної освіти / І. М. Кустовська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : [зб. наук. пр.]. – [вип. 17] / Редкол. : І. А.Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2008. – С. 355-360.

7. Кустовська І. М. Дистанційна освіта як сучасна технологія підготовки майбутніх економістів / І. М. Кустовська // Наукові записки Тернопільського національного

педагогічного університету ім. В. Гнатюка. [серія : педагогіка]. – № 3. – 2008. – С. 165-170.

8. Кустовська І. М. Ефективність впровадження моделі формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів у навчальний процес ВНЗ / І. М. Кустовська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 21 / Редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ – Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2009. – 497 с. – С. 402 – 405.

9. Кустовська І. М. Мотивація студентів до навчання як загальна психолого-педагогічна проблема / І. М. Кустовська // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць [гол. ред. І. М. Шоробура]. – Вип. 7. – Хмельницький : ХГПА, 2010. – С. 135-138.

III. Статті в інших наукових виданнях:

10. Кустовська І. М. Кооперативне навчання студентів економічних спеціальностей у контексті розвиваючого навчання / І. М. Кустовська // Соціально-гуманітарні та психолого-педагогічні науки : зб. наук. праць викладачів гуманітарного інституту. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – С. 51-53.

11. Кустовська І. М. Формування творчої особистості майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки / І. М. Кустовська // Актуальні проблеми гуманітарних і природничих наук. [зб. наук. праць викладачів за підсумками НДР у 2006 р.]. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – С. 24-25.

12. Кустовська І. М. Формування професійно значущих умінь та навичок як основна складова процесу підготовки майбутніх економістів / І. М. Кустовська // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць [гол. ред. А. Й. Сиротенко]. – Вип. 3. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – С. 108–111.

IV. Матеріали конференцій:

13. Кустовська І. М. Соціолінгвістичний фактор вивчення іноземної мови / І. М. Кустовська // Матеріали II міжнародної науково-практ. конференції “Динаміка наукових досліджень ‘2003”. – [т. 19 : філол. науки] / під заг. ред. Шепеля Ю. О. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2003. – С. 76-77.

14. Кустовська І. М. Екологія і вивчення німецької мови на IV курсі спеціальностей “Міжнародна інформація” та “Міжнародні економічні відносини” / І. М. Кустовська // Зб. праць всеукр. науково-практ. конференції “Шляхи вирішення екологічних проблем урбанізованих територій”, 30-31 жовтня 2003 р. – Хмельницький : ХДУ, 2003. – С. 185-187.

15. Кустовська І. М. Проблематика формування у студентів престижу деяких професій / І. М. Кустовська // Зб. за результатами міжвузівської наук.-практ. конференції, 21-22 жовтня 2004 р. “Соціальна робота – ознака демократизації суспільства”. – Хмельницький : ХНУ, 2004. – С. 138-140.

16. Кустовська І. М. Розвиток комунікативних навичок студентів-економістів засобами ділових ігор / І. М. Кустовська // Зб. праць всеукр. наукової конференції, м. Хмельницький, 12–13 травня 2005 р., “Актуальні проблеми філології та перекладознавства”. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – С. 266-268.

17. Кустовська І. М. Вивчення іноземної мови як засіб поліпшення професійної комунікативної компетенції майбутніх економістів / І. М. Кустовська // Шляхи

підвищення ефективності навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі : матеріали науково-метод. конференції (24 листопада 2005р.). – Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2005. – С. 92-97.

18. Кустовська І. М. Інтегративний підхід до професійного навчання майбутніх економістів /І. М. Кустовська // Методика використання досягнень науки та практики у підготовці фахівців для галузей економіки : Збірка науково-методичних праць учасників Першої міжвузівської науково-методичної конференції. 13 травня 2009 р. – Вінниця : Вінницький кооперативний інститут, 2009. – С. 131-134.

АНОТАЦІЇ

Кустовська І. М. Формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів у вищих навчальних закладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2011.

Дисертація аналізує різноманітні наукові підходи до визначення ПЗУН, та на основі цього аналізу формулюється поняття “професійно значущі вміння і навички”. Пропонується модель формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів, яка базується на навчальних технологіях, що розвивають творчість, позитивну мотивацію навчання, активність майбутніх економістів. Розроблена модель включає проблемне навчання, коопероване навчання, самостійну навчально-пізнавальну діяльність, інтеграцію знань, навчання у малих групах, кейс-навчання, дидактичні ігри, проектне навчання, дистанційне навчання, інформаційні технології, технології активного навчання.

Експериментальна частина дослідження доводить відповідність створеної моделі принципам, цілям і вимогам вищої професійної освіти та її ефективність під час формування професійно значущих умінь і навичок майбутніх економістів з таких дисциплін, як: економічна інформатика, маркетинг, міжнародна економіка, бухгалтерський облік, економіка підприємств, економіка праці та соціально-трудова відносини, статистика, мікро- та макроекономіка.

Ключові слова: вища професійна освіта, підготовка економістів, професійно значущі вміння і навички, мотивація навчання, навчальні технології, дистанційна освіта.

Кустовская И. М. Формирование профессионально значимых умений и навыков будущих экономистов в высших учебных заведениях. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессиональной педагогики. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2011.

Диссертация исследует вопросы организации высшего профессионального образования, его соответствия государственным стандартам, европейским требованиям к качеству соответствующего образования. Определяются цели, задачи, условия эффективного его выполнения.

Проанализированы теоретические и методические источники, в которых ученые определяли такие понятия, как: “образование”, “умения”, “навыки”, “профессиональный”. Результаты анализа позволяют утверждать, что сегодня отсутствует четко определенное понятие “профессионально значимые умения и навыки”. Этот факт позволил сформулировать такое определение профессионально значимых умений и навыков: это – общий базовый компонент ключевых профессиональных компетенций, формирующий будущего экономиста как субъекта профессиональной деятельности и позволяющий ему активно и сознательно управлять собственной деятельностью и положительно влиять на результаты корпоративной деятельности.

Процесс формирования профессионально значимых умений и навыков будущих экономистов зависит от педагогических и психологических факторов: формирования положительной мотивации учения на основе удовлетворения познавательных нужд, активизации познавательного интереса, правильная методическая деятельность. Педагогическими факторами являются педагогическое мастерство преподавателя, его профессиональная компетентность, интересность учебной информации, ее практическая направленность, повсеместная опора на профессиональные аспекты будущей профессии и т.д.

Сформулирована модель формирования ПЗУН будущих экономистов. Составляющими этой модели являются проблемное обучение, самостоятельная учебно-познавательная деятельность, проектное обучение, обучение в малых группах, кооперированное обучение, дидактические игры, дистанционное обучение, кейс-обучение, новые информационные технологии, технология активного обучения. В данную технологию вошли такие методы, как: метод Сократа, метод Гордона, параметрический анализ, метод свободных ассоциаций, метод матричного проектирования, брейнсторминг, эвристика, софистика, вопросник.

Исследование доказало, что наиболее приемлемой формой организации процесса формирования ПЗУН является дидактическая игра, в ходе которой можно объединить элементы необходимых технологий.

Коммуникационные умения и навыки будущих экономистов формировались с помощью технологий интерактивного отдаленного взаимодействия во время обучения. Среди таких технологий использовались: FTP, email, database, podcasting, блоги, чаты, форумы, Интернет, Интранет, Skype, Facebook, Twitter, Gmail и другие. Главной особенностью такого учебного процесса была оперативная обратная связь, практическая направленность дидактических эмуляторов и симуляторов электронной среды обучения.

В процессе проведения педагогического эксперимента созданная модель формирования ПЗУН будущих экономистов прошла практическую апробацию. Улучшение эффективности учебных результатов, повышение положительной

мотивации учения позволяет утверждать, что разработанная модель соответствует дидактическим принципам обучения, имеет четко и корректно сформулированные цели и задачи, учебный материал подобран и систематизирован верно, комплекс технологий организован правильно, что и привело к положительным результатам формирования профессионально значимых умений и навыков будущих экономистов.

Ключевые слова: высшее профессиональное образование, подготовка экономистов, профессионально значимые умения и навыки, мотивация учения, учебные технологии, дистанционное образование.

Kustovska I. M. Future economists professionally important skills forming in higher educational institutions. – Manuscript.

The dissertation for acquiring the scientific degree of a candidate of pedagogy, specialty 13.00.04 – Theory and methodic of the professional education/ – Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubyns'kyi, Vinnytsia, 2011.

The dissertation analyses the theoretical aspects of the higher professional education. In the research the notions “education”, “skills”, “professional” are defined, different scientific approaches to the definition of the latter notions are analyzed and basing on this analysis there is defined the notion “professionally important skills”. The research defines the conditions, ways of increasing of effectiveness and reference to the didactical principles of pedagogy. There developed model of professionally important skills forming based on the educational technologies developing creativity, positive motivation of study, activity of the future economists and including the elements of problem learning, cooperative learning, didactical games, independent study, knowledge integration, small group learning, case study, project study, distance learning, informational technologies, technology of active learning.

Experimental part of the dissertation approved the model of the future economists professionally important skills forming as corresponding to the principles goals and requirements of the higher professional education and helped to improve the effectiveness of future economists professionally education on such subjects as economic computer sciences, marketing, international economy, bookkeeping accounting, enterprises economy, labor economy and social and labor relations, statistics, micro- and macroeconomy.

Key words: higher professional education, future economists’ training, professionally important skills, study motivation, educational technologies, distance learning.

Підписано до друку 10.03.2011 р. Формат 60x90x16

Ум.друк.арк. – 0,9. Обл.вид.арк. – 0,9.

Наклад 100 прим. Зам.№212, 2011р.

Надруковано у видавництві «Монускрипт»,
29000, м.Хмельницький, вул.Прокурівська 45